

HET MONSTER VAN VENETIË

DOOR DR J. VAN HERWAARDEN

In de 'Rotterdamse kroniek' die kort geleden werd uitgegeven heeft Jan Allertsz. bij het jaar 1427 een bericht opgenomen over de vangst van een merkwaardige vis te Venetië: 'Item. Int Jaer M III^cXXVII wart te Venegien een visch gevangen mit twee menschenoeren ende twee eselsoeren, ende hadde een mensenaensicht mit twee hoernen op sijn hoofd ende twee armen sonder handen, ende *elken arm hadde een vlogel mit drie oegen*, ende was lanc XXI voeten ende was *beneden visch ende voert gescapen als een mensche*, ende wort gevangen in den heiligen dach van Paeschen [20 april]' ¹⁾.

Helaas moest ik in mijn annotaties bij de bron naar aanleiding van deze passage vermelden geen nadere bijzonderheden over deze gebeurtenis te kunnen meedelen. Door toevallige lectuur kwamen een paar gegevens boven water die mogelijk meer licht hierop kunnen werpen. In het verhaal dat de Spanjaard Pero Tafur over zijn reizen tussen 1435 en 1439 heeft opgeschreven merkt hij bij de vermelding van zijn stop in Spalato (Split) op, dat daar in de baai vrouwen die de was deden soms spoorloos verdwenen. 'Op een dag, toen de vrouwen als gewoonlijk in het water waren, viel een monster, *half vis vanaf het middel naar onderen en daarboven van een menselijk gedaante met vleugels als een vleermuis*, een van de vrouwen aan, greep haar beet en trok haar naar beneden onder water. De andere vrouwen en ook enige mannen die daar waren hoorden haar geschreeuw, renden naar de plaats waar het monster met haar worstelde en haar zelfs niet wilde loslaten toen zij het aanvielen. Zij verwondden het beest en trokken het levend op het strand waarna het nog drie uren duurde voor het stierf. (. . .) Zij sneden het open, zoutten het in en zonden het naar de Senaat van Venetië, zodat het kon worden doorgezonden naar paus Eugenius. Er werd een afbeelding van het monster vervaardigd en verspreid door heel Castilië en over de hele wereld. Ik heb het beest niet zelf gezien, maar zij vertelden mij erover en het was nog maar kort geleden dat dit was gebeurd.'²⁾

Tafur passeerde in het voorjaar van 1438 Split op weg naar Venetië,

waar hij op 22 mei arriveerde. In de zomer en het najaar reisde hij vandaaruit noordwaarts over land naar onder andere de Nederlanden vanuit Keulen via de Rijn naar Nijmegen en vandaar via Den Bosch, Lier en Mechelen naar Brussel, waar hij waarschijnlijk medio oktober door Filips de Goede gastvrij werd onthaald; in Brugge, Sluis, Gent en Antwerpen verbleef hij in Nederlandse milieus³).

Mogelijk is Tafur degeen die het merkwaardige Venetiaanse bericht in de Nederlanden bekend heeft gemaakt, waarna jaren later Jan Allertsz. een versie ervan heeft opgeschreven. De datering bij Jan Allertsz. in 1427 kan een schrijffout zijn voor 1438⁴), hoewel uiteraard in 1438 1427 ook nog niet zo lang geleden was. Toch is 1427 niet zo waarschijnlijk, omdat Tafur gewag maakt van paus Eugenius IV, die juist vanaf eind januari 1438 in noordelijk Italië verbleef⁵). Maar laten wij wel wezen, die details rond het wonderbaarlijk monster kunnen zijn toegevoegd ter staving van het waarheidsgehalte van het verhaal dat Tafur werd verteld.

Helaas heb ik in andere reisverhalen uit deze periode⁶) geen nadere aanduidingen kunnen vinden over dit specifieke monster, waarbij moet worden aangetekend dat ik tot nu toe geen beslag heb kunnen leggen op de tekst van het reisverhaal van de bedevaart naar Jerusalem die Frederik van Oostenrijk (de latere keizer Frederik III) in 1436 heeft ondernomen, terwijl daarin toch een toespeling schijnt te worden gemaakt op een zeemonster⁷). Dergelijke verschijnselen waren in reisverhalen een gemeenplaats, hetgeen ook voor kronieken gold. Ludolf van Suchem, die omstreeks 1350 het verslag schreef van zijn reis naar en verblijf in Palestina (1336-41), vermeldt het gevaar van zeemonsters (ook van horen zeggen overigens) in algemene termen, waarbij hij het 'zeezwijn' en de 'melar' met name noemt. Was het eerste eigenlijk ongevaarlijk, de 'melar' kon met de tanden een schip verbrijzelen⁸). Zijn verslag heeft nogal wat invloed gehad op latere reisbeschrijvingen, maar toch werden zijn vissen niet klakkeloos overgenomen. Desondanks bleven zeemonsters aantrekkelijk, vooral voor zeelieden in hun verhalen aan de reizigers, zoals ook uit het verhaal aan Tafur blijkt. Vaker terugkerend is daarbij een verhaal van een monster op het eiland Corfu, dat ook in de periode dat Tafur reisde in andere verhalen opduikt.

In het verslag van zijn in 1440 ondernomen reis naar Jerusalem vermeldt de uit Basel afkomstige burger Hans Rot heel kort een draak op Corfu die door een heilige Margaretha zou zijn gedood⁹). In

een verslag over een reis naar het Heilig Land, die in 1472-3 mogelijk vanuit Keulen werd ondernomen, wordt in de passage over Corfu gesproken over een door toedoen van een serpent 'verstoerde stat': 'Vnde men secht dat daer noch alle jaer comt eyn groete serpent und als men im daer gegeuen heeft drie stucken braets, so geyt sy weder int gebricht'¹⁰). Dit bericht met telkens dezelfde topografische aanduiding werd in verschillende lezingen ook genoteerd in de reisverhalen van Felix Fabri (1480-3), Bernhardt von Breydenbach (1483), die beiden de draak gedood laten zijn, en de Haarlemse burger Claes van Dusen, die tussen 1484 en 1495 op 1487 na elk jaar naar het Heilig Land is geweest; hij laat in het midden of de draak nog bestond of niet¹¹).

Gezien deze gegevens moet mijn veronderstelling dat Tafur de bron van Jan Allertsz.' bericht moet zijn geweest toch niet te snel als juist worden aangemerkt. Gezien echter de grote mate van overeenkomst in verschijningsvorm van door beiden beschreven monsters meen ik voldoende grond onder de voeten te hebben om deze aanvullende mededeling te kunnen doen en voorlopig te suggereren dat Pero Tafur tijdens zijn reis door de Nederlanden aan deze en gene kond heeft gedaan van zijn reiservaringen, waarbij het monsterverhaal dusdanig de aandacht trok dat het langs ook voor andere berichten gangbare kanalen in Rotterdam bekend werd en werd bewaard in de herinnering waaruit Jan Allertsz. kon putten.

NOTEN

1) H. ten Boom en J. van Herwaarden, 'Rotterdamse kroniek. Aantekeningen van Rotterdamse stadssecretarissen, 1315-1499 (1570)', in: *Nederlandse Historische Bronnen II* (1981) 21.

2) *Pero Tafur, Travels and adventures, 1435-1439*, trans. and ed. with an introduction by Malcolm Letts (Londen 1926) 154-5.

3) Aldaar, 10, 13, 190-205.

4) Er staat in het handschrift duidelijk in romeinse cijfers 1427.

5) Vanwege het door hem in Ferrara bijeengeroepen algemeen concilie.

6) Voor nader nieuws over het monster werden de reisverhalen van Bertrandon de la Broquière (1432), Filips van Katezenellenbogen (1433), een anonymus (1434), Johan en Albrecht van Brandenburg (1435), Georg Pfinzing (1436, 1440), Hans Rot (1440) en een anonymus (1444) nog eens nageslagen.

7) Vgl. R. Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande* (Gotha 1889) 17, 56.

8) F. Deycks, 'Ludolphi rectoris ecclesiae parochialis in Suchem de itinere terrae sanctae liber', in: *Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart XXV* (1851) 12-5.

9) A. Bernoulli, 'Hans und Peter Rot's Pilgerreisen, 1440 und 1453', in: *Beiträge zur vaterländische Geschichte*, hrsg. von der historische Gesellschaft zu Basel, neue Folge (Basel 1881) 379, 381-2: bij de stad 'Casopolis'.

10) L. Conrady, *Vier rheinische Palaestina-Pilgerschriften des XIV. XV. und XVI. Jahrhunderts, aus den Quellen mitgeteilt und bearbeitet* (Wiesbaden 1882) 96 en noot 101 ('Casop').

11) C.D. Hassler (ed.), *Fratris Felicis Fabri Evagatorium in terrae sanctae, Arabiae et Egypti peregrinationem I* (Stuttgart 1843) 36 (deze vermelding ook in A. Stewart, trans., *The book of wanderings of brother Felix Fabri (circa 1480-1483 A.D. I* (Londen 1892) 16); III Stuttgart 1849) 352 ('Gazopolis'). Bernhardt van Breydenbach, *Die heylighe bevarden tot dat heylighe grafft in iherusalem...* (Mainz 1488) 12^bR. en 139R. ('Gazopolis'). Conrady. *Pilgerschriften*, 203 ('Casoppo').

Bij deze gelegenheid wil ik een andere toevallige vondst vermelden, die eigenlijk niet meer is dan de bevestiging van een al voor zekerheid aangenomen vermoeden.

In de kroniek komt, waar kennelijk Tongeren bedoeld is, de plaats voor onder de namen Hevetongeren (p. 35) en Heyentonger (p. 38). In Serrure, *Vaderlandsch Museum II* (1858), p. 104, 351 vond ik twee verwijzingen naar Tongeren als Heydens Tongeren:

- Jan III van Brabant bevestigde in 1343 een Leuvens vonnis, waarbij een zekere Lebbrecht van Heyden Tongheren werd verbannen, afgedrukt in J.F. Willems, *Brabantsche Yeesten van Jan van Boendale*, I.827.
- St. Ydens noemt zichzelf in het voorbericht van zijn boek 'Historie van het H. Sacrament van Mirakelen' (Brussel, 1648) in 1590 plebaan van Heydens Tongeren.

Wassenaar, juni/juli 1982.

J.v.H.

83. Architectonische studie van de Wester Nieuwehoofdpoort aan de Leuvehaven te Rotterdam, begin 19de eeuw, anoniem.